

sa-Almanya savaşına, kâtiplerin niteliklerine, güzel yazı ve yazı malzemeleri gibi konulara dair mâlûmata da yer vermiştir (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 12082, müellif hattı). **7.** *el-Yevâkütü's-semînetü'l-vehhâce fi't-ta'rif bi-Sîdi Muḥammed b. 'Alî Mevlây Mecâce (Yâkûtetü'n-nesebi'l-vehhâce fi't-ta'rif bi-Sîdi Muḥammed b. 'Alî Mevlây Mecâce)*. Eserde Cezayir'de Mecâce bölgesinde XI. yüzyılın ortalarında yaşayan, kendi adıyla anılan zâviyede irşâdda bulunan, Âbehlül lakaplı Şeyh Muhammed b. Ali el-Mecâcî'nin biyografisi, hocaları, kerametleri, evlât ve ahfadı hakkında bilgi aktaran müellif Mağrib ve Cezayir'deki İdrîsîler'in neseplerinden de bahsetmiştir (nşr. Hamdâd b. Ömer – Arabî Bû Amâme, Beyrut 2012). **8.** *Temhidü'l-mecâl ve mâ verâ'ehâ mine'l-mâ'mûr ve işlâhu ḥâlî's-sevâhil ve's-suşûr (Rihletü şimâli'l-Mağrib)*. Sultan I. Hasan'ın 17 Şevval 1306 (16 Haziran 1889) tarihinde Fas'tan başlayarak çeşitli kabileleri, Şeşâven, Tıtvân, Tanca, Asîle, Arâiş ve Zerhûn gibi kuzey şehirlerini dolaşır tekrar Fas'a döndüğü seyahatine dairdir (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 2420K). **9.** *Rihle ilâ nevâhî Fâs*. 168 beyitlik bir manzumedir (Rabat Umumi Ktp., nr. 1264K/15). **10.** *Fethü'l-mennân fi şerhi Kaşîdeti İbni'l-Vennân (el-Mevâhibü's-seniyye fi şerhi's-Şemaḳmaḳiyye)*. İbnü'l-Vennân Ahmed b. Muhammed el-Himyefî et-Tüvâtî'nin Filâfî Hükümdarı III. Muhammed hakkında yazdığı kasidenin şerhi olup müellif eserinde kendi zamanında çay ve tütün kullanımı ile yine kendi zamanına kadar Filâfî Devleti'nin kısa tarihine de yer vermiştir (Rabat Umumi Ktp., nr. 629C; el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 12427; el-Hizânetü'z-Zeydâniyye, nr. 1041). **11.** *Aḳvâlü'l-mü'tâ'in fi't-ta'an ve't-tavâ'in*. Veba hastalığının mahiyetinden, tedavi ve korunma yollarından, Mağrib ve Cezayir'de XIX. yüzyılda meydana gelen veba olaylarından ve ölen kişilerden bahseder (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 2054, müellif hattı). **12.** *er-Rihletü'l-'arîza fi edâ'i'l-farîza*. Müellifin hac seyahati izlenimlerini içerir (Ahmediyye Kütüphanesi'nde bir parçası bulunmaktadır; İbn Sûde, II, 353). **13.** *Hâşiye 'ale'l-Mekkûdî*. İbn Mâlik'in *el-Elfiyye*'sine Abdurrahman b. Ali el-Mekkûdî'nin yazdığı şerhin hâşiyesidir (el-Hizânetü's-Subeyhiyye, nr. 312). **14.** *el-Feth ve't-teysîr fi şerhi kaşîdetin ḥavet men hüm 'alâ ḳademi'l-beşîri'n-nezîr*. Felç olan başvezir Muhammed b. Arabî el-Câmî'nin şifa bulması için niyazda bulunduğu "Gavsîyye" adlı uzun urcûsesinin

şerhidir (el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 5271, müellif hattı). **15.** *Divân* (Rabat Umumi Ktp., nr. 204K, vr. 3-105, müellif hattı; Rabat el-Hizânetü'l-Haseniyye, nr. 2420, 5310). Meşrefî'nin divanı, çoğu Sultan I. Hasan'ın övgüsüne dair olmak üzere Faslı bazı devlet adamları ve kraliyet ailesinden kimseler hakkındaki methiyelerinden ve memleketi Cezayir'e ilgili şiirlerini ihtiva eder (İbn Sûde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, II, 392; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târihu'l-Cezâ'iri's-seḳâfi*, VIII, 220). **16.** *Künnâşetü'l-'Arabî el-Meşrefî*. Eserde tarih ve edebiyata dair okuma notları, müellife ve başkalarına ait şiirler, haber ve tarihler bulunur (Rabat Umumi Ktp., nr. 294; başka bir künnâşesi: nr. 471). **17.** *Takyîd fi zemmi'l-belediyyin min ehli Fâs* (İbn Sûde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, II, 450). Muhammed Gâfî b. Mekki b. Süleyman el-Endelüsî el-Fâsî'nin, *es-Seyfü'l-meşrefî li-ḳa'fi lisâni'l-Meşrefî* adıyla kaleme aldığı reddiye (a.g.e., II, 494) bu eslerle ilgili olmalıdır. **18.** *ed-Dürrü'l-meknûn fi'r-red 'ale'l-'allâme Cennûn*. Bu eserinde müellifin tarikat ehlini savunup muhalifleri şiddetle eleştirdiği ve tenkidinde şer'î sınırları aştığı kaydedilir (İbn Sûde, a.g.e., II, 455; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târihu'l-Cezâ'iri's-seḳâfi*, VII, 100). **19.** *'Acîbü'z-zâhib ve'l-câ'î fi faẓîhati'l-Gâli el-Leccâ'i*. Muhammed Gâfî b. Muhammed el-İmrânî el-Hasenî el-Leccâ'i'nin Emîr Abdülkâdir el-Cezâiri'ye yönelik eleştirilerine cevaptır (İbn Sûde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, II, 489; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târihu'l-Cezâ'iri's-seḳâfi*, VII, 99). **20.** *Varâḳât fi revâci's-sikke bi'z-ziyâde*. Yabancı sermayenin Mağrib'e girmesi üzerine çok tartışılan faiz konusuna ilgili olmalıdır (Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Târihu'l-Cezâ'iri's-seḳâfi*, VII, 203). Meşrefî'nin kaynaklarda diğer bazı eserleri de zikredilir (eserleri için ayrıca bk. Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Ebhâs ve ârâ'*, II, 178-191).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Zeydân, *İthâfû a'lâmi'n-nâs*, Rabat 1352/1933, V, 93, 99, 352, 369; a.mlf., *Mu'cemü tabaḳâti'l-mü'ellifin 'alâ 'ahdi devleti'l-'Aleviyyin* (nşr. Hasan el-Vezzânî), Rabat 1430/2009, II, 211-212; Abdüsselâm b. Abdülkâdir İbn Sûde, *Delilü mü'errihi'l-Mağribi'l-aḳşâ*, Dârülbeyzâ 1960, I, 121, 150, 229; II, 353, 392, 400, 431, 439, 450, 454, 455, 460, 468, 484, 489, 494; a.mlf., *İthâfû'l-mü'tâ'îl bi-vefeyâtî a'lâmi'l-ḳarnî's-sâliḳ 'aşer ve'r-râbi'* (nşr. Muhammed Haccî), Beyrut 1417/1997, I, 330; Abbas b. İbrâhîm, *el-Īlâm*, III, 52; IX, 27-28; Âdil Nüveyhiz, *Mu'cemü a'lâmi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1400/1980, s. 303-304; Menûnî, *el-Meşâdirü'l-'Arabîyye li-târihi'l-Mağrib*, Muhammediye 1410/1980, II, 91, 101-102, 103-104, 122, 124, 130, 138, 161, 162, 163-166;

a.mlf., *Mezâhiru yaḳazâti'l-Mağribi'l-ḳadîs*, Beyrut 1405/1985, I, 327; a.mlf., *Fihrisü'l-maḳtû'âtî'l-'Arabîyyeti'l-maḳfûza fi'l-Hizâneti'l-'âmme bi'r-Rabâḳ*, Dârülbeyzâ 1999-2000, VI, 183; Abdülhâş el-Kettânî, *Fihrisü'l-fehâris*, II, 577-579; Zirîkî, *el-A'lâm* (Fethullah), IV, 224; Muhammed Haccî, *Fihrisü'l-Hizâneti'l-ilmîyyeti's-Şubeyhiyye bi-Selâ*, Küveyt 1406/1985, s. 349; Ebü'l-Kâsım Sa'dullah, *Ebhâs ve ârâ' fi târihi'l-Cezâ'ir*, Beyrut 1990, II, 175-191; a.mlf., *Târihu'l-Cezâ'iri's-seḳâfi*, Beyrut 1998, I, 273, 346, 421, 504; II, 13, 349, 378; IV, 396; V, 106, 574; VII, tür.yer.; VIII, 44, 131, 165, 204, 220-221, 233; ayrıca bk. İndeks; Abdülattîf Hüsnî, *el-Uşûlü'l-fikriyye li-neş'eti'l-vaḳaniyyeti'l-Mağribiyye*, Dârülbeyzâ 1991, s. 19, 23, 32, 178, 182, 195, 219-220; Yahyâ Bû Aziz, *A'lâmü'l-fikr ve's-seḳâfe fi'l-Cezâ'iri'l-maḳrûse*, Beyrut 1995, II, 232-233; M. Abdullah İnân v.dğr., *Fehârisü'l-Hizâneti'l-Haseniyye*, Rabat 1421/2000, I, 543-544; II, 719-720, 948-949, 1046-1048; Y. S. Allûş – Abdullah er-Recrâcî, *Fihrisü'l-maḳtû'âtî'l-'Arabîyyeti'l-maḳfûza fi'l-Hizâneti'l-'âmme bi'r-Rabâḳ*, Rabat 1421/2001, II/2, s. 159-160; Yûsuf Abdurrahman el-Mar'aşî, *Nesrü'l-cevâhir ve'd-dürer fi 'ulemâ'i'l-ḳarnî'r-râbi' 'aşer*, Beyrut 1427/2006, I, 865; Abdülhak Şeref, "el-Cezâ'ir fi 'uyûni'r-raḳḳâleti'l-Cezâ'iriyyin ḥilâle'l-ḳarnî't-tâsi' 'aşer: er-Raḳḳâletü'l-Meşrefî ünmüzcen", *Kâne't-Târihiyye*, sy. 20 (2013), s. 25-30 (<http://www.kanhistorique.org/Archive/2013/Issue20/Almachrafi> [04.11.2014]); M. Muhyiddin el-Meşrefî, "el-Meşrefî, el-'Arabî b. 'Alî", *Ma'lemetü'l-Mağrib*, Rabat 1426/2005, XXI, 7155.

 AHMET ÖZEL

MEVKÛFÂTÎ ABDULLAH

(bk. ABDULLAH ÜSKÛDÂRÎ).

MEVLEVÎ, Molla Abdürrahîm

(ملا عبدالرحيم مولوى)

Abdürrahîm b. Saîd Mevlevî-yi Hüseynî-i Tâvgûzî (ö. 1300/1883)

Iraklı âlim, mutasavvîf ve şair.

1221'de (1806) Kuzey Irak'ta Halepçe'nin Tâvgûzî (Tâvuggûzî / Tavukgözü) nahiyesine bağlı Serşâte-i Havârû köyünde doğdu. Bâbâ Merdûh Rûhânî bu tarihi verirken Muhammed Ermin Zekî onun 1222'de, Abdülkerîm Müderris ise 1225'te (1810) doğduğunu kaydeder. Câf aşiretinin Tâvgûzî kolundan, İran Kürdistanı'ndaki Merivân kazasının köylerinden Çûrlu olan atası Ebû Bekir Muhammed Musannîf-i Şâhûyî-yi Çûrî'den (X./XVI. yüzyıl) dolayı Çûrîler diye anılan bir aileye mensuptur. Nesebi, Hz. Hüseyn'in soyundan gelen ve Medine'den VII. (XIII.) yüzyılda bölgeye gelip yerleşen Seyyid Muhammed Zâhid b. Mahmûd el-Medenî'ye (Pîr Hızır-ı Şâhû / Şaho) ulaşır. İlk eğitimini babası Molla Saîd'den aldı.

Halepçe yakınlarındaki Bjâve'ye taşındıktan birkaç yıl sonra babası vefat edince bölgedeki âlimlerden ders almaya devam etti, Arapça ve Farsça öğrendi. Ardından İran Kürdistanı'ndaki Pâve, Merivân, Çûr, Sine (Senendec) gibi kasaba ve şehirlerde öğrenimini sürdürdü. Bâne kasabasında bir süre kaldı ve Kuzey Irak'taki Süleymaniye'ye döndü. Orada âlim ve Kâdirî şeyhi Ma'rûf-i Nûdehî'nin hizmetinde bulunup kendisinden faydalandı, Halepçe'de Abdullah Harpânî'den ders aldı. Daha sonra Cevânî'de ve ikinci defa Sine'ye giderek Dârü'l-İhsân Medresesi'nde okudu. Bu şehre gelişleri sırasında şair ve tarihçi Mâh Şeref Hanım'la tanıştı, bir şiirinde onu methetti. Ardından tekrar Süleymaniye'ye döndü; müftü Molla Abdurrahman Nûdeşî'nin yanında tahsilini tamamlayarak mollalık (melâlik) icâzeti aldı. Özellikle kelâm ilminde yetiştirdi.

Daha sonra Şehrîzor'a giden Mevlî, Peris'te ve diğer bazı köylerde ders verdi, tekrar Süleymaniye'ye dönerek Halepçe yakınlarındaki Çerûstâne köyünde imam-hatiplik ve müderrislik yaptı. Bu sırada Tavîle köyünde bulunan Hâlid el-Bağdâdî'nin halifelerinden Nakşibendî şeyhi Osman Sirâceddin et-Tavîlî (Tevîle) ile tanışıp onun önde gelen müridleri arasında yer aldı, şeyhi tarafından halife tayin edildi. Tavîlî'nin vefatından sonra onun oğlu Şeyh Muhammed Bahâeddin'in hizmetine girdi. Bu çevrede Molla Hâmid Kâtib, Molla Ahmed Nûdeşî, Molla Ali Tâlişî, Abdurrahman Karadâğî, hocası Ma'rûf-i Nûdehî'nin oğlu Kâk Ahmed-i Şeyh ve Abdurrahman-ı Tâlibânî gibi âlim ve mutasavvıflarla tanışarak kendilerinden faydalandı, onlar da Mevlî'nin şiirlerini okuyup takdirlerini bildirdiler. Mevlî Beyâvîle, Kûne, Şemîrân köylerinde bir süre ikamet edip ardından doğum yeri olan Serşâte'ye yerleşti. Kendi eserlerinin de içinde bulunduğu kütüphanesinin yanması, vefatından yedi yıl önce gözlerini kaybetmesi, bazı çocuklarının ve eşi Hatun Anber'in ölümü şiirlerine de yansıtıldığı üzere onu çok etkiledi. Gittiği civardaki bir köyden arkadaşının refakatinde kendi köyüne dönerken yol kenarında bir ağaç dalına çarparak atın üstünden düştü ve öldü. Yakında bir sahâbînin kabri bulunduğu için Makbere-i Ashâb denilen mezarlıkta defnedildi.

İslâmî ilimlerin yanı sıra edebiyat alanında da adını duyuran Mevlî şiirde kendine has bir üslûba sahipti. Muhammed Emîn Zekî, bazı manzumelerinin ifade ve lafız bakımından sûfî şair Baba Tâhir-i Uryân'inkilere benzediğini, ancak bunun

tamamen tesadüften kaynaklandığını, Baba Tâhir'in şiirlerinden haberdar olmadığı için taklit veya ıktibasın söz konusu edilemeyeceğini kaydeder. Çoğu gazel tarzında olan, edebî sanatlarla ilâhî aşkı, dinî ve tasavvufî ihlasları, felsefî düşünceleri mahirane bir şekilde dile getirdiği şiirlerinde "Ma'dûm / Ma'dûmî" mahlasını kullanmıştır. Halk arasında ün kazandı Mevlî-yi Kürd lakabının kendisine tasavvufî kişiliği ve kıyafeti dolayısıyla yahut Afgan asıllı olan eşi ve akrabaları tarafından kendi ülkelerinde tanınmış âlim ve sûfiler için kullanılan bir unvan olmasından hareketle ya da Senendec (Erdelân) Valisi Gulâm Şâhân tarafından verildiğine dair rivayetler kaydedilir. Mevlî özellikle duygu dolu şiirleriyle tanınmış, tabiat tasvirleriyle ilgili manzumeleri sebebiyle Kürt edebiyatında "tabiat şiiri" ekolünün önde gelen temsilcilerinden biri, hatta kurucusu kabul edilmiştir. Mevlî'nin halk arasında yaygın biçimde okunan şiirlerinden bir kısmı bestelenmiştir. Arapça ve Farsça şiirlerinin Kürtçe şiirler kadar güçlü olmadığı söylenir. Abbas Azzâvî onun Türkçe şiir de yazdığını belirtir.

Eserleri. 1. *Divânî 'Abdürrahîmê Mevlî*. Mevlî'nin şiirleri ilk defa I. Dünya Savaşı sırasında İngiliz yönetimince Bağdat'ta çıkarılan *Têgeyîştîni Rastî* adlı gazetede yayımlanmış (28 Cemâziyelevvel 1336/11 Mart 1918), daha sonra Emîn Fevzî Bey, *Tercümân-ı Hakikat* tarafından neşredilen *Encümen-i Edibân-ı Kürd* adlı eserde (İstanbul 1339) şairin hayatına dair kısa bilgi vermiş ve bazı şiirlerini kaydetmiştir. Mersiye, münâcât ve kaside tarzındaki şiirleri yanında daha çok gazelleri içeren divanı ise eksik olmakla birlikte ilk defa Pîremêrd lakabıyla tanınan şair ve yazar Hacı Tefvîk Bey tarafından derlenip Kürtçe'nin Gorânî / Havramanî lehçesinden Sorânî lehçesine çevrilmiştir. İki cilt halinde yayımlanan eserin birinci cildi Gorânî lehçesiyle asıl metin, ikinci cildi Sorânî lehçesine çevrilen metin olup ilkinde "Asl", diğerine "Rûh" adı verilmiştir (Süleymaniye 1354/1935; Bağdat 1965; Sakız 1993). Bazı kaynaklarda divanın *Aşl u Rûh* şeklinde anılması bundan kaynaklanmıştır. Eser daha sonra bir kısım yazma nüshaları esas alınarak Abdülkerîm Müderris (Bağdat 1380/1961; Mehâbâd 1364 hş.; Sakız 1367 hş.; Senendec 1382, 1389 hş.), Tahran Üniversitesi Kütüphanesi'ndeki bir yazmaya dayanarak Muhammed Siddîk Müftîzâde Bûrekeyî (Mevlî'nin şiirlerinden 250 kadar parça açıklamalarıyla birlikte, *Divân-ı Mevlî*, Tah-

ran 1369 hş./1990) ve Muhammed Emîn-i Erdelânî (Tahran 1991, 2008) tarafından neşredilmiştir. Enver Kâdir Muhammed şairin Gorânî lehçesiyle yazdığı gazellerini derleyip yayımlamıştır (*Ġazeliyyât-ı Şâ'ir-i Bozorg-i Kürd be-Gûyeş-i Gorânî*, Far. trc. Cemâl Ahmedî, Senendec 1390 hş.). Sorân-ı Kürdistânî (Sineyî) divandan yaptığı seçmeleri şerhetmiş (*Risâle-i 'İşk le Mevlî-i Nâsîdâ*, Urmiye 1370 hş., 1371 hş./1991), Sâhib Garîbî (*Gülçîni le-Divân-ı Mevlî*, Senendec 1382 hş.) ve Vefâ Hüseyinî de (*Gülçîni-yi Divân-ı Mevlî*, Tahran 1389 hş.) divandan seçmeler yapmıştır. Diğer bir seçme ise *Gulbejrî-yi Divân-ı Mevlî* adıyla basılmıştır (Senendec 1391 hş.). 2. *el-'Aķidetü'l-marzîyye*. Kürtçe'nin Sorânî lehçesinde Ehl-i sünnet akaidine dair yazılan 2441 beyitlik bir eserdir; bazı konular Farsça veya Arapça kaleme alınmıştır (nşr. Muhyiddin Sabrî Naîmî-yi Kânîmişkânî, Kahire 1352). Rivayete göre müellif bu kitabını şeyhi Osman Sirâceddin'e sunmuş, o da okumadan murakabeye dalarak Hz. Peygamber'in eserde yer alan şiirlerden dolayı hoşnut olduğunu söylemiş ve eser bu sebeple *el-'Aķidetü'l-marzîyye* şeklinde adlandırılmıştır. Müelliften başka Molla Abdülkerîm Müderris de esere Kürtçe bir şerh yazmıştır (*'Aķide-yi Marzîyye*, Tahran 1390 hş.; Bağdat 1407). Bu kitapta ve konuyla ilgili diğer iki eserde İslâm akaidi, felsefe, mantık ve tasavvufa dair birçok mesele, müellifin bu alanlardaki vukufunu gösteren ihatalı bir üslûp ve güçlü bir şiir diliyle ifade edilmiştir. 3. *el-Fevâ'ih. el-'Aķidetü'l-Fârisîyye* olarak da anılan eser mesnevi tarzında 527 beyitlik Farsça bir eser olup bir önceki kitabın sonunda basılmıştır (Kahire 1352). Başta sıfatullah olmak üzere çeşitli kelâm konularının işlendiği eseri Abdülkerîm Müderris *Fevâ'idü'l-Fevâ'ih* adıyla şerhetmiştir (Bağdat 1416/1995). 4. *el-Fazîle*. Mevlî'nin, şeyhi Muhammed Bahâeddin'in isteği üzerine telif ettiği, ibadet, hakikat, iman, ihsan, kelâm, ilim, vücud, cevher, cisim, hudûs ve sıfât-ı ilâhiyye gibi konuları içeren Arapça bir eser olup 2031 beyittir ve Abdülkerîm Müderris tarafından şerhedilmiştir (*el-Vesile fî şerhi'l-Fazîle*, Bağdat 1392/1972). 5. *'Aķide-yê Mevlî* (nşr. Muhammed Ali Karadâğî, Bağdat 1977; *Roşinbîrî Neve*, sy. 130, Bağdat 1993, s. 53-60).

Mevlî üzerine yapılan çalışmalar arasında şunlar anılabilir: Ali Ömer Karadâğî, *Mevlî u Sirûşt* (Mevlî ve tabiat, Bağdat 1978); *Mihrecân-ê Mevlî* (1988'de

Süleymaniye'de Mevlevî'ye dair düzenlenen sempozyumda sunulan tebliğler, Bağdat 1989); *Mecmû'a-i Maqâlât u Eş'âr-ı Kongre-i Büzürgdâşt-ı Mevlevî-yi Kürd* (İran Kürdistanı'ndaki Sakız'da Mevlevî adına 1992'de yapılan sempozyumda sunulan bildiriler, Urmiye 1375 hş./1996); Muhammed Nergisi, *Revîkerdî-yi Zebânşînâhtî be Sebk-i Şîrî-yi Mevlevî-yi Kürd* (doktora tezi, 1383 hş., Kirmanşah Râzî Üniversitesi Edebiyat ve İnsan Bilimleri Fakültesi); Külsûm Osmânîpûr, *Zibâyî-Şînâsî-yi Dîvân-ı Eş'âr-ı Mevlevî-yi Kürd* (Senendec 1390 hş.); Cemâl Ahmedî, *Endîşehâ-yi Kelâmî-yi Mevlevî-yi Kürd* (Senendec 1391); Muhammed Melâ Kerîm, *Mevlevî: Jiyân u Berhemî* (Mevlevî: Hayatı ve eserleri, Erbil 2001; Far. trc. Cemâl Ahmedî, *Mevlevî-yi Kürd: Zindegî u Âşâr*, Senendec 1386 hş.). Enver Kâdir Muhammed tarafından Mevlevî ve şiiri üzerine Sovyet Bilimler Akademisi'ne bağlı Leningrad Şarkiyat Enstitüsü'nde hazırlanan doktora tezi yayımlanmıştır (*Lîrikâ-yı Şaîr-i Gevrey-i Kürd Mevlevî 1806-1882*, Stockholm 1990).

BİBLİYOGRAFYA :

Emîn Feyzî, *Encûmen-i Edibân-ı Kürd*, İstanbul 1339, s. 5, 7-9, 110-112, 123-128; M. Emîn Zekî, *Hulâşatü târihi'l-Kürd ve'l-Kürdîstân* (trc. M. Ali Avnî), Kahire 1939, s. 362-363; a.m.f., *Meşâhîr-ü'l-Kürd ve Kürdîstân fi'd-devri'l-İslâmî*, Bağdad 1364/1945, II, 23-25; Abbas Azzâvî, 'Aşâ'ir-ü'l-İrâk, Bağdad 1366/1947, II, 61-62; Zekî M. Mücâhid, *el-A'lâmü's-Şarkîyye*, Kahire 1374/1955, III, 109; K. Awâd, *Mu'cemü'l-mü'elîfîne'l-İrâkıyyîn*, Bağdad 1969, II, 255; III, 314; Âgâ Büzürg-i Tahrânî, *ez-Zer'â ilâ teşârifî's-Şî'a*, Beyrut 1403/1983, XXII, 76; Mahmûd Ahmed Muhammed, *Fihrisü mahtûâtü Mektebeti'l-Evka'fi'l-merkeziyye fi's-Süleymaniyye*, Bağdad 1403-1405/1983-85, I, 191-192; III, 42; Abdülkerîm Müderrîs, *Dânişmendân-ı Kürd der Hîdmet-i 'İlm u Dîn* (trc. Ahmed Havârî Neseb), Tahrân 1369 hş., s. 207-209, 243, 244, 579, 580; Mehmet Uzun, *Kürt Edebiyatına Giriş*, İstanbul 1999, s. 26-27; Muhammedî Melâ Kerîm, *Mevlevî: Jiyân u Berhemî*, Erbil 2001; a.m.f., "Mevlevî: A Great Poet and 'alim of Southern Kurdistan" (trc. H. Dizayee – M. L. Chyet), *Les Annales de l'Autre Islam (Islam des Kurdes)*, sy. 5, Paris 1998, s. 59-82; Bâbâ Merdûh Rûhânî, *Târîh-i Meşâhîr-i Kürd*, Tahrân 1382 hş., I, 63-64, 168, 480-487; Ümîd Âşînâ, *Pîremêrd û Pêydâçûneveyekî Nuêy Jiyân û Berhemekânî*, Hevlîr 2001, I, 43-47; D. Natali, *The Kurds and the State: Evolving National Identity in Iraq, Turkey and Iran*, New York 2005, s. 59; M. Ali Suveyrekî, *Mu'cemü a'lâmî'l-Kürd*, Süleymaniye 2006, s. 405-406; Selim Te mo, *Kürt Şiiri Antolojisi*, İstanbul 2007, I, 486-487; Nevin Güngör Reşan, *Kürt Ünlüleri*, İstanbul 2008, s. 52; İzzeddin Mustafa Resûl, *el-Vâkı'îyye fi'l-edebî'l-Kürdî*, Erbil 2010, s. 66-67, 82, 184; Keith Hitchins, "Mawlawî, 'Abd-al-Rahîm Ma'dumi", *Elr.* (<http://www.iranicaonline.org/articles/mawlawi-abd-al-rahim-madumi>).

AHMET ÖZEL

MEZÂTÎ

(المزاتي)

Ebû'r-Rebî' Süleymân b. Ali
b. Yahlef el-Mezâtî
(ö. 471/1078-79)

İbâziyye mezhebinin
önde gelen
âlim ve tarihçilerinden.

Tunus'un güneydoğusundaki dağlık bölgede bulunan Tâmulest şehrinde doğdu. Doğum tarihi tam olarak bilinmemektedir. Ancak V. (XI.) yüzyılın başlarında İbâzî âlimi Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir en-Nefûsî el-Feristâî'den (ö. 440/1048) genç yaşlarda ders aldığına göre önceki yüzyılın sonlarında doğmuş olmalıdır. İbâzî tabakat müelliflerinden Dercîni'nin onu 450-500 yılları arasında vefat eden onuncu tabaka içinde göstermesi de bunu teyit etmektedir. Tâmulest bölgesinde yaşayan ve cesaretliyle tanınan Berberî Mezâte kabilesine mensuptur. Mezâtî'nin dedesi Yahlef b. Yahlef, Libya'nın Cebelnefûse bölgesinden olup ilimde ve ahlâkta temayüz etmiş, insanlar arasında ortaya çıkan ihtilâfları çözmesi için başvurulan saygın bir kişiydi. Babası Ali b. Yahlef de ilim sahibiydi.

Mezâtî, ilk eğitimini Cezayir'in güneydoğusundaki Vâdirîg'de Tîn Yesley belesinde yaşayan Ebû Abdullah Muhammed b. Bekir'den aldı, ondan fıkıh, fıkıh usulü ve kelâm okudu. Daha sonra arkadaşları ile birlikte Kuzey Afrika İbâzîleri'nin kültür merkezlerinden olan Cerbe adasına gitti. Burada Ebû Muhammed Vîslân b. Ebû Sâlih el-Yerâsinî, Ebû Zekeriyâ Fâsıl b. Ebû Misver, Yûnus b. Fâsıl, Ebû Bekir b. Yahyâ ve Mâksin b. Hayr gibi Benî Yehrâsin âlimlerinden fıkıh ve kelâm öğrendi. Tahsilini tamamlayınca Tâmulest'e döndü, kısa bir süre sonra da çevresinde geniş bir öğrenci halkası oluştu. Mezâtî, Trablus-Tunus arasında Benî Hilâl gibi Arap kabilelerinin uğrak yolu olan Tâmulest'teki güvensiz ortam sebebiyle 449 (1057) yılında yakınlarda Cebelizenzefer bölgesindeki bir yerleşim yeri olan Benî Ali Kalesi'ne gitti; öğrencileriyle birlikte orada bir mağarada yaşadı. Ardından yine öğrencileriyle beraber Cerbe adasına, bir süre sonra Kastilya'ya, Kastilya'dan da Kanturârâ'ya ulaşıp bir süre kaldı. Buradan Asûf'a geçti. Yanındakiler bir süre sonra Galâne'ye, ardından Temâsin'e ve Vercelân'a gitti. Vercelân'da da bir süre ikamet edip ders verdi. 462 (1070) yılında Zenzefer üzerinden Tâmulest'e döndü, öğretim ve telifle

meşgul oldu. Fıkıh usulü ve kelâma dair *Kitâbü't-Tuḥaf* adlı eserini burada yazdı. Eser Kuzey Afrika'daki İbâzî âlimlerinin pek çoğunun dikkatini çekti (Amr Halife en-Nâmî, *Dirâsât*, s. 224). Bu süreçte öğrencileri de onun meclisinde konuşulanları not edip yazıya aktarıyordu. Hayatının sonlarına doğru tam olarak bilinmeyen bir sebeple Tâmulest yakınında ıssız bir yerleşim yeri olan Tûnîn'e giden Mezâtî'nin burada da kısa zamanda etrafında geniş bir öğrenci halkası oluştu. Tûnîn'de kaldığı iki yıl süresince İbâzî âlimleri topluluğu Azzâbe'yi kurdu, bir süre sonra da burada vefat etti. Ancak Cezayir'in güneyindeki Vercelân'da da ona nisbet edilen bir mezar ve camii bulunmaktadır (Lewicki, *el-Mü'errihûne'l-İbâziyyûn*, s. 112).

Şemmâhî'ye göre ilimde zirveye ulaşan Mezâtî özellikle fıkıh ve kelâm alanında uzmanlaşmıştı. İrticâlen şiir söyleyecek düzeyde iyi bir şair olup Berberîce ve mahallî dillerde şiirler yazmıştır. Öğrencileri arasında oğlu Saîd ve ünlü İbâzî tarihçilerinden Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Ebû Bekir el-Vercelânî başta olmak üzere Ebû Saîd Yahlef b. Eyyûb en-Nefûsî, Ebû Ya'kûb Muhammed b. Yeddir, Ebû Amr Osman b. Halife es-Sûfî, Ali b. Mansûr ve İbrâhim b. Yûsuf gibi âlimler anılır. Birçok kaynakta, İbâzî tabakat yazarlarından biri olan Ebû'l-Abbas Ahmed b. Saîd b. Süleyman b. Ali b. Yahlef ed-Dercîni onun torunu olarak gösterilmekte ve isim zinciri de bunu teyit etmektedir. Ancak Mezâtî'nin vefat tarihiyle Dercîni'nin doğum tarihleri göz önüne alındığında ikisi arasında bulunan Saîd'in en azından 150 yıl yaşamış olması gerekmekte, bu da aralarındaki dede-torun ilişkisi veya doğum-ölüm tarihleri konusunda problem doğurmaktadır.

Eserleri. 1. *Kitâbü's-Siyer*. Kuzey Afrikalı İbâzî âlimlerinin biyografilerini içeren eser iki küçük cilt halinde toplam altmış altı varaktır. Vercelânî'nin *es-Sîre ve aḥbârü'l-e'imme*'siyle Şemmâhî'nin *Kitâbü's-Siyer*'i başta olmak üzere sonraki dönemlerde yazılan İbâzî biyografi eserlerinde Mezâtî'nin bu eserden nakiller yapılmıştır. Özellikle Vercelânî hocasından sıkça alıntı yapar. Eserin telif tarihi tam olarak bilinmemekle birlikte 450 (1058) yılından sonra yazıldığı tahmin edilmektedir. Çeşitli yazma nüshaları bugüne ulaşan eserin *Kitâbü's-Siyer* adıyla yapılan baskıları (Tunus 1321, Muhammed b. Yûsuf Ettafeyyîş'in *er-Red 'ale'l-Uḫbî eṭ-ṭâ'in fi'd-dîn* adlı risâlesiyle başlayan bir mecmua içinde, s. 46-88; Kahire 1325; nşr. el-Hâc Saîd Mes'ûd, Sîb / Uman